

Vraagtekens bij een sociale filosofie

Jantine Oldersma bespreekt:

Dorien Pessers, *Hedendaags Narcisme*,
Amsterdam: Uitgeverij Balans, 1997

Dorien Pessers' columns in De Volkskrant lees ik altijd met veel interesse en bewondering, maar ook vaak met enige irritatie. De bundel *Hedendaags Narcisme* biedt een goede gelegenheid om na te gaan waar die bewondering op berust, maar ook waar de irritatie vandaan komt. De bewondering betreft in de eerste plaats natuur-

lijk de vorm: Dorien Pessers is een begaafd retorica. Ze weet haar publiek mee te slepen in barages van spot en hoon tegen iedereen die niet deugt. In brede strepen wordt het valse karakter van hele beroepsgroepen neergezet, worden ondernemingen de grond in geboord en krijgen ouders en pseudo-ouders met de zweep. Heerlijk!

Pessers kankert graag op feministen, maar ze verwoordt wel degelijk een belangrijk feministisch geluid. Feministen hebben zich sinds de jaren zeventig ingezet voor een breed gedefinieerde cultuuromslag die vrouwen on-

der andere een grotere maatschappelijke vrijheid zou bieden, activiteiten als zorgen voor anderen zou opwaarderen en de koppeling van betaald werk en zorg aan biologische sekse zou tegengaan. Evaluaties van overheidsbeleid laten zien dat 'emancipatie' voortdurend dreigt te versmallen tot een stimulerend arbeidsmarktbeleid voor vrouwen. Zaken als zorgverloven voor vrouwen en mannen en meer waardering voor bijvoorbeeld verplegende en verzorgende beroepen, ook en vooral in de vorm van goede arbeidsvoorwaarden en een fatsoenlijke beloning, blijken

B O E K E N

steeds op het tweede en derde plan te komen. Dorien Pessers heeft terecht kritiek op die tendens en in een aantal columns zet ze scherp uiteen waar de schoen wringt. Maar in die stukjes – hoe raak ook – zitten vaak ook minder fraaie wendingen. Neem bijvoorbeeld 'Een kwestie van naastenliefde'. Dat begint met een roerende beschrijving van de beroepsopvatting van verpleegkundigen, die iedereen die in aanraking is gekomen met de gezondheidszorg zal aanspreken. De *bad guys* in dit stuk zijn Kok c.s., 'bekwame monteurs van het economisch apparaat', maar ook uitvoerders van 'een bleek en visieloos sociaal beleid'. Handlangers van Kok c.s. zijn wetenschappers – vooral sociale wetenschappers –, bestuurders en adviseurs die volgens Pessers voornamelijk kletspraat verkopen over zorg en zorgethiek. 'Maar met deze kwelarijen', oreert ze, 'schieten verpleegkundigen niet veel op. Hun gepraktizeerde naastenliefde zou meer gediend zijn met een harde sociale ethiek waarin de regel wordt nageleefd dat in een fatsoenlijke samenleving degenen die het meest worden gewaardeerd, ook het best worden gehonoreerd.' (p. 96) Hier worden theoretica's van de zorgethiek, meestal feministische wetenschapsters waarvan sommigen ook in samenwerking met de beroepsorganisaties pleiten voor een betere waardering van verpleging en verzorging, zonder meer in het kamp van de *bad guys* gezet. Pessers diskwalificeert feministen die zich al langer inspannen voor een verbetering van de arbeidsomstandigheden in

de zorg en poneert zichzelf als de eenzame kampioen van de pleegzuster. Dat is een goedkope retorische truc.

Een soortgelijke scheiding van wegen doet zich voor als het gaat om een van haar favoriete onderwerpen: het 'recht' op kinderen. Pessers vindt dat het belang van kinderen bescherming behoeft tegenover de kinderwens van volwassenen. Daar heeft ze volstrekt gelijk in en dat uitgangspunt behoort ook de leidraad te zijn voor regelgeving op dit gebied, of het nu gaat om kinderen die via technische hoogstandjes of op de 'normale' biologische manier worden geboren.

De werkelijkheid is complexer

Helaas, iedereen die wel eens een roman of een onderzoeksrapport leest of een verjaarspartijtje bezoekt, weet dat de praktijk een stuk ingewikkelder is. Wat weten we van andermans huishoudelijke situatie, wat is het 'belang van het kind', hoe beoordeel je 'goed ouderschap'? Biologische banden zijn allerminst een garantie en 'kinderwens' en 'kinderliefde' al evenmin. Daar komt bij dat situaties veranderen. Opvoeders gaan dood, veranderen van seksuele voorliefde of voorkeur of blijken simpelweg niet in staat de geestelijke groei van hun kind bij te benen. Dat leidt tot complexe situaties. Kinderen groeien op en gaan hun heil zoeken bij ooms, tantes, grootouders of vrienden. Pessers probeert toch enig houvast te vinden en daarin grijpt ze vaak terug op bloedbanden. Behalve liefde heeft een kind ook

'de genealogische gemeenschap van verwanten met wie het zich kan identificeren nodig', stelt ze in 'De onmenselijke rechten van het kind'. (p. 133) Volgt een beschrijving van de fictieve zielerseelen van een 'draagkind' dat zich op een verjaarspartijtje afvraagt hoe het past in de familieverhoudingen. In de oude grootfamilie had het kind een duidelijke plaats, maar 'in een familie die van zelfbeschikkers aan elkaar hangt, neemt het kind wel een plaats in, maar het weet niet welke'. 'Jaloezie, angst en gevoelens van verlatenheid zijn in deze context aannemelijk'. Weer gaat het mij niet om het uitgangspunt; het lijkt me heel goed om draagmoederschap met veel restricties te omgeven. Maar hier worden kinderlijke angsten en problematische volwassenwording zonder enige bewijsvoering gekoppeld aan 'zelfbeschikkers' en dus aan de biologie. Alleen binnen een 'genealogisch referentiesysteem kan het kind een individu en een subject worden', zegt Pessers. Menig individu en subject dat in minder gelukkige omstandigheden opgroeide kan getuigen dat dat gelukkig wel mee valt.

Haar vertrouwen in de heilzame effecten van de bloedband brengt Pessers nogal eens in conflict met homoseksuele ouders. Juist zij lijken het mikpunt van haar queeste tegen het 'heden-daags narcisme'. Dat hoeft niet meteen discriminerend te zijn. Pessers merkt terecht op dat het juist diegenen zijn die niet 'van-zelf' kinderen krijgen die met nieuwe regelgeving in aanraking komen nu meer technische

B O E K E N

mogelijkheden beschikbaar zijn. Maar juist homoseksuelen worden wel heel gemakkelijk verdacht gemaakt. In het titel-essay 'Hedendaags narcisme' moet een homoseksuele hoogleraar, die in samenwerking met de echtgenote van een collega een kind kreeg, het ontgelden. Aangezien hij een drukke baan heeft zal zijn moeder een deel van de zorg op zich nemen. Zo ongeveer ieder onderdeel van dit arrangement jaagt Pessers in de gordijnen. De draagmoeder wordt afgeschilderd als een luxe-vrouwje dat niets om handen heeft, haar man als een latent homoseksuele pooier en de moeder van de hoogleraar als blind voor de Freudiaanse wespennesten waarin ze zich met haar zoon begeeft. Dit alles zonder enige aandacht voor de overwegingen van de participanten zelf voor hun daden. Ook mijn grootmoeder voedde haar kleinkinderen op terwijl haar dochters en schoondochters werkten; zo vreemd en ongewoon is zo'n arrangement niet. Ik kan niet inzien waarom dat bij een homoseksuele man opeens schandelijk zou zijn. Dat Freud daar andere gedachten over gehad zou hebben lijkt me wel een erg mager argument.

Gemakzuchtig reductionisme

Pessers' retorica berust op het onderscheid tussen wij en zij. Haar 'wij' zijn de weldenkende mensen. Mijn onvrede heeft er misschien wel mee te maken dat er bij haar zoveel soorten mensen aan de verkeerde kant staan. Niet alleen feministen en homoseksuelen, maar ook wetenschappers, bestuurders, politici, gynaecolo-

gen en handelslieden blijken niet te deugen. Hoe wordt de lijn tussen goed en kwaad precies getrokken in deze 'diepgravende', 'princiële' en 'stimulerende' (zie achterflap) beschouwingen? Dat gaat eigenlijk opmerkelijk simpel in zijn werk. Grofweg gesproken is iedereen die ergens geld aan verdient altijd fout. Als het om familieverhoudingen gaat dan kan men zich het beste houden aan de heteroseksuele bloedband, daarbuiten loert al snel het duister van de oedipale verhoudingen. Het lijkt wel of Pessers het in de chaos van het dagelijkse leven moeilijk vindt om zaken van meerdere kanten te bekijken. Ze probeert complexe situaties voortdurend te reduceren tot vertrouwde schema's van goed en kwaad. Het kwaad komt vooral in de wereld door gebrek aan inzicht. De columns wemelen van opmerkingen in de trant van 'ziet men dan niet dat' en 'realiseert men zich wel dat'. Hoe de mensen die ze over de hekel jaagt zelf hun daden interpreteren, wat ze precies beweegt, dat komen we zelden te weten. De implicatie is steeds dat anderen laten zich manipuleren en dat Pessers weet wat ze werkelijk beweegt en hoe de wereld in elkaar zit.

Waarom ontleent ze die kennis? In haar minachting voor 'commercialiteit' en haar eerbied voor 'normale' gezinsverhoudingen lijkt een simplistisch wereldbeeld ontleend aan Marx en Freud te schuilen. Maar een belangrijker sleutel tot het denken van Dorien Pessers lijkt mij te worden uiteengezet in de column 'Armen van geest'. Daar

gaat het over een, volgens haar, weinig onderkend maatschappelijk probleem: de 'geestelijke armoede'. Met 'geestelijke armoede' wordt men niet geboren, het wordt geproduceerd. Sterker nog: 'Voor de elite van politici, ambtenaren en ondernemers' ... 'blijkt geestelijke armoede zelfs een overlevingsstrategie te zijn'. Geestelijke armoede wordt geproduceerd door onderontwikkelde ambtenaren van het ministerie van Onderwijs en door Endemol. Vooral de nieuwe rijken, zoals de Endemolletjes, lijden er aan. Geestelijk rijken, daarentegen, zijn de filosofen, de denkertjes. Filosofie-onderwijs voor meisjes, waardoor ze geestelijk arme mannen als verwekker van hun kinderen gaan weigeren, zou de geestelijke armoede dan ook kunnen uitbannen. (Een stelling die smeekt om empirische onderbouwing.) Alleen de durf om elitair te zijn en serieus te werken aan cultuuroverdracht kan deze maatschappij verbeteren, is de teneur in een ander column, 'Tussen Woolf en Weeda'.

Ook in haar elitisme ga ik tot op zekere hoogte mee met Pessers. Onderwijs in de filosofie en cultuuroverdracht zijn inderdaad belangrijke pijlers voor een gelukkig leven en een goede maatschappij. Maar ik zou graag willen dat filosofieonderwijs en cultuuroverdracht bijdragen aan de wil om te weten en te begrijpen en niet alleen maar aan de neiging om te oordelen. Pessers ziet zichzelf als nazaat van een filosofische traditie. Dat klopt ongetwijfeld, maar het is de tradi-

B O E K E N

tie van de modellenbouwers en de zekerweters. Ik zou meisjes en jongens liever invoeren in een andere filosofische traditie: die van de zoekers en de aarzelaars. In de door Pessers verfoeide wetenschappers die zich met het fenomeen Madonna bezig hou-

den, in bestuurders en ambtenaren die moeizaam zoeken naar een middenweg, zie ik juist de nazaten van die filosofen die probeerden een weg te zoeken zonder zich vast te klampen aan zwart/wit-schema's: nieuwsgierig en barmhartig. Pessers' reto-

riek is bij vlagen prachtig, maar aan haar sociale filosofie zou ik me niet zonder meer toevertrouwen.

JANTINE OLDERSMA

*Universitair docent Vrouwenstudies
aan de Rijksuniversiteit Leiden*

